

Nannesläkten

Inledning:

Sommaren 2003 kom Tore Nanneson på besök till vår stuga i Haverdal. Han berättade att han hämtat Per Nannes släktforskningsdokument, som funnits hos Gunnar Smedgård, och att han var på gång att lägga upp en hemsida på grundval av Per-Nannes och Gunnars arbete kring Nannesläkten och Haverdal. Det skulle kunna göra informationen lättare tillgänglig för intresserade släktingar nu och framöver.

Jag berättade för honom att jag efter pensioneringen också skrivit ihop en del information och personliga synpunkter, närmast tänkt för min släktgren och efterkommande och att det kanske kunde vara roligt att samarbeta och utbyta synpunkter.

Min mamma Sara, 1905-1987, skrev mycket efter sin pensionering, bl.a. en lång berättelse om sin fars släkt från Tvååker. Det var en delvis fiktiv historia på grundval av den ram som faktiska namn och årtal kan ge. Däremot tyckte hon att det var för svårt eller kanske laddat att ge sig i kast med den beundrade morfar Nanne och Haverdalssläkten på morssidan. Varför vet jag egentligen inte.

I Haverdalssläkten fanns hennes kusiner Per Nanne, uppväxt i trakten, som släktforskade och Gunnar, som tillbringat större delen av sitt liv i trakten som lärare på Plönninge, och som var en stor kännare av natur, ekologi och historia i Halland och då särskilt i sin hembygd, d v s Harplingetrakten.

Förutom med min mamma Sara har jag haft tillfälle att prata med Gunnar, Per Nanne och även med Ninni Nanneson, som har bott i trakten, sedan hon köpte en liten gård i Fammarp på 1940-talet. Dessa fyra personer är första eller äldsta barn till respektive Hanna, Maria, Nanny och Ludvig.

Jag har också som underlag haft det skriftliga material som Per Nanne och Gunnar försåg respektive släktgren med.

Mamma Sara var äldst i sin kusinkrets om elva personer på morssidan.

Hon hade en särställning och särskilt god kontakt med sin morfar Nanne, som hon beundrade. Vi pojkar Sandberg fick namnet Nanne som binamn. Som äldste bror och äldst i min kusinkrets på morssidan fick också jag en särställning. Mamma Saras tendens att påtala likheter mellan mig och morfar Nanne, att så att säga föra över sin beundrade morfar i sin äldste son, har säkert påverkat mig och min självbild från barndomen. Om inte annat så skapade det en nyfikenhet på vem denne morfar Nanne var. Från mitt arbete som barnpsykiater vet jag att det ibland kan vara värdefullt att följa en berättelse i generationer tillbaka, dvs att det som händer i nutid kan ha sina rötter bra långt tillbaka i tiden. Barn kan av olika anledningar förknippas med olika sidor av personer i det förgångna.

Traumata inte bara i den egna barndomen utan i generationer tillbaka kan fortfarande spöka i nutiden. Värderingar, roller och tabun kan vidmakthållas över generationer.

Jag vill inte säga att jag gjort några mer dramatiska upptäckter i Nannesläkten, men jag tar fram något av det som jag stött på i berättelserna och som engagerat mig. Det skulle vara roligt om det kunde väcka något intresse och kanske generera andras personliga minnen och likartade eller annorlunda upplevelser.

Min mammas ”morfar” Nanne och ”mormor” Charlotta hade sex barn och elva barnbarn av vilka fyra av flickorna Nanneson fortfarande lever. Alla 28 barnbarnsbarn födda 1936-1963 lever för så vitt jag vet. Jag är den äldste i den kretsen.

Så länge min mamma Sara levde var hon en kommunikationscentral, en som höll kontakt och var informerad. Flertalet av mina sysslingar känner jag inte mer än till namnet, om ens det, trots att många har anknytning till Haverdal på somrarna. Sedan jag 1989 flyttade till Halmstad har jag försökt hålla en viss kontakt med den äldre generationen bosatt här.

Mormor Hannas släkt från Haverdal – Nannesläkten

(en förkortad version av ett utkast för min släktgren 021214).

Minnesbild från februari 1947

Jag ligger hemma och är sjuk. Troligen är jag fyllda 10 och går i 4:e klass i folkskolan. Ute är det grått och snöblaskigt, Jag skulle gissa att det är februari månad. Jag är visserligen trött och har litet feber, men jag mår inte alltför dåligt.

Min säng är ett sängskåp, som jag övertagit efter mina föräldrar. Man kan fälla upp det på dagen så att det finns mera plats i rummet. Jag har ritat en litet ansikte med blyerts på den masonitskiva, som utgör baksidan på sängskåpet. Jag är inte nöjd med teckningen, det är en liten mager figur, inte särskilt bra tecknad.

På väggen finns en liten tavla, som min mamma satt upp. Den har hon fått av sin morfar Nanne, som hon pratar mycket om, och som hon uppkallat alla oss pojkar efter. Jag heter Bengt, Einar efter pappa och Nanne efter mammas morfar Nanne. Morsan har sagt att jag har drag av Nannesläkten eller av morfar Nanne. Jag har nog aldrig riktigt förstått vad det är jag liknar, men jag har klart för mig att det är något som jag bör vara stolt över. Jag tror att hon sagt något om god, klok och eftertänksam men också litet trög, vilket väl inte låter så bra. I skolan har namnet Nanne väckt viss uppmärksamhet och det ligger nära till att det kan bli ett öknamn. Det låter barnsligt på något sätt och ibland är jag rädd att bli kallad t.ex. lilla Nanne eller lilla Nalle. Jag blir lätt generad och hade helst velat att det inte kom ut att jag har namnet Nanne. Det står i namnlistor och ibland läses det upp när dom skall kontrollera att namnen är rätt.

Vid sängen har jag också en Europakarta, som pappa satt upp. Jag kan alla länderna där och tänker på hur dom krigar mot varandra. Jag är med på den sidan som så småningom vinner. Ibland på natten drömmer jag om att det är krig och att det kommer bombplan över Stockholm. Jag ser att himlen är fylld av stora mörka maskiner som långsamt och med ett rytande kryper över himlen söderifrån. I drömmen springer jag ned till vårt skyddsrum i källaren och kikar ut genom fönstergluggen vid sidan av splitterskyddslådan med sand, för att se om något plan är på väg i riktning mot Ålstengatan.

Ibland, som nu, ligger jag och tittar på den lilla tavlan och fantiserar. Jag ser ridåer av granar på ömse sidor om en dalgång. Jag tänker mig att det går en flod där, eller åtminstone ett mindre vattendrag. Jag inte kan se den eftersom den centrala delen av bilden upptas av ett monument. Jag vet att detta är en minnestavla över någon som 18 år gammal halkade på stenar nere vid stranden i Haverdal och bröt ryggen.

Jag föreställer mig alltid att detta skedde mellan Jättastugan och Homan och jag tänker ofta på det när jag hoppar på stenarna där. Ett felsteg och jag kan ramla, bryta ryggen och dö som Nils Peter.

Namnet Nils Peter Nanzén står på tavlan och också när han var född 19/9 1847 och när han dog 24/8 1865. Det hände alltså mot sommarens slut och han dog en månad innan han skulle fylla 18 år. Enligt morsan skulle han just börja studera till präst och det var därför han tagit namnet Nanzén som efternamn, annars skulle han hetat Andersson, eftersom hans pappa hette Anders Nanneson.

På tavlan möts en vit död hand och en levande hand i ett handslag. Eftersom jag visste att det var en kusin till Nils Peter som målat minnestavlan brukade jag fantisera att Nils Peter egentligen aldrig dog, men fick fly ur landet och låtsas att han var död, så att de, som varit ute efter honom, slutade söka efter honom i hemlandet. Istället hade Nils Peter, som nu hade ett annat hemligt namn, vandrat upp i dalgången efter floden till en avlägsen sjö uppe i bergen, där han höll till i väntan på rätt tidpunkt för att återvända som en hjälte, ungefär som Robin Hood. Minnesmärket och händerna som möttes var ett tecken. Det var där han och kusinen träffades för hemliga möten, då de förberedde kampen.

När vi flyttade in i vårt nybyggda fritidshus på nedre Haverdalstomten 1978/79, kom den gamla tavlan upp på väggen, liksom också gåramålningen från den gård som morfar Nanne hade, och bilder på morfar Nanne och andra gamla släktingar. Jag tror att mamma Sara, som vi då kallade, farmor Sara, tog en aktiv del att placera och få upp bilderna i vår nya sommarstuga.

Jag minns att jag var litet tveksam till tavlan. Kanske tyckte jag att det kändes sorgligt att ha den uppsatt eller så var det någon annan som tyckte det i familjen. Vi stoppade ned den i lådan för överblivna fotografier i morfar Augusts gamla skrivbord. Sedan tog Lars och Inger hem tavlan. Egentligen skulle jag väl nu velat titta på den och se om mina minnesbilder stämmer med det intryck jag fick då.

Gunnar berättade 1992, vid en släkträff, att han hade brev till morfar Nanne från hans kusin, dvs den kusin som målat minnestavlan. Kanske skulle breven kunna ge ytterligare ledtrådar om vem Nanne var. Jag visste att det fanns ett avsnitt om kusinen, som hette Nikolaus, Salomon Nanzén i en bok, *Harplinge – En bok om hembygden* från Harplinge hembygds och fornminnesförening, ursprungligen utgiven 1927. Jag tog fram boken, som vi hade hemma och läste om honom där. Namnet Nanzén tog han följande år från sin 8 år yngre avlidne kusin Nils Peter eller så var det tvärtom.

Under rubriken Nikolaus Salomon Nanzén- en mångsidigt begåvad man--- skriver författaren att de sköna konsterna ”synas i allmänhet inte ha någon större dragningskraft på Harplingeborna”. Men på målarkonstens och musikens område företrädes dock socknen av NSN.

Nikolaus föddes i Särдал den 31 dec 1839. Hans fader Mattis Nannesson, som ägde ett litet hemman i Särдал, var yngre bror till Nannes far Anders Nannesson.

Redan som barn började NSN intressera sig för målning och ritade redan som åttaåring kransar och tavlor till bröllop på orten. Kunde han inte få andra färger, kramade han saften ur blommor och blad och målade därmed.

Från 16 års ålder utbildade han sig till och arbetade som målare men läste på egen hand och på lediga stunder in så mycket kunskaper inklusive 3 främmande språk att han utan någon examen fick tjänst som lärare på Brodahls privata dövstumskola i Göteborg. Där arbetade han i 17 år tills skolan lades ned. Han tog därefter folkskollärorexamen och arbetade i Landstingets dövstumskola. Han dog 12/5 1895 i en ”tärande sjukdom” endast 55 år gammal.

Sina sommar- och julferier tillbringade han alltid i Särдал. Han målade tavlor med motiv från Harplinge, de flesta från 1870-talet, t. ex. interiör från ryggåsstugan i Kulsegård, som är ”den enda bild från en fullständigt inredd ryggåsstuga i Harplinge som finns bevarad åt eftervärlden”. När vi besökt Hallandsgården på Skansen, som kommer från Slöinge, och jämför med Nanzéns tavla ser man att inredningen ser nästan identisk ut (se bildbilaga.)

En del av dessa målningar har vi fotografier av och fotomontaget finns i trappan upp till andra våningen i vår Haverdalsstuga.

Nanzén var också musiker, spelade piano och även cittra. På det instrumentet beskrivs han i boken ha varit en fullständig virtuos. ”Då han under vackra sommarkvällar i sitt hem i Särдал för öppet fönster spelade cittra samlades ofta stora åhörarskaror för att lyssna till hans vackra musik” Han var en utpräglad friluftsmänniska som sällan försummade att ta sig ett bad i Särдал. Han var en skicklig simmare och promoverad simmagister. Han beskrivs som en sällsport fin och god människa, en god lärare och en djupt religiös natur.

Jag undrade om breven från NSN till kusinen morfar Nanne skulle kunna ge mig några ledtrådar främst om morfar Nanne men även om NSN.

Brevkopiorna är delvis rätt svårlästa. De brev, som är daterade sträcker sig från 1870 till 1885. Breven inleds ofta med ursäkter för att han inte skrivit tidigare men att det inte beror på ointresse utan på t.ex. tröghet och arbetsbelastning. Han är ibland ensam lärare för 15 till 30 elever på olika nivåer. Vissa elever måste undervisas individuellt. Det är elever från olika håll i Sverige. Alla åker inte hem på julen, som man firar tillsammans. Nanzén, som är ungar, bor hos Brodahls.

Med familjen Brodahl åker han en gång på bröllop i Laholm och skriver lyriskt om landskapet med mogna sädesfält som man passerar. Breven är ibland nyårshälsningar ibland svar på brev från Nanne, med kommentarer om det Nanne skrivit om t.ex. giftermål eller att barn fötts eller andra släkthändelser. Det kan vara tack för besök hos familjen vid besöken i Haverdal och förhoppningar om att han skall hinna åka hem under någon ferie. Det finns ganska mycket associationer till det religiösa och vid ett tillfälle lyckönskningar till att man fick den präst i Harplinge, som församlingen önskat. Sammanfattningsvis ger breven inte så mycket information om vem Nanne är som person.

Här nedan följer en kort sammanfattning av vad jag vet om Nannesläkten utifrån de data jag har tillgängliga nu (se också släktkartan).

Morfar Nanne föddes 27/10 1844 som äldste son. Hans yngre bröder var Nils Peter född 19/9 1847, dvs 3 år yngre än Nanne och Johan Anton född 18/6 1853, dvs 9 år yngre.

Modern Pernilla Nilsson född 25/4 1812 från Steninge var 32 år då hon födde sin äldste son, hennes make Anders Nannesson född 16/2 1794 var 18 år äldre än sin hustru och 50 år då Nanne föddes.

När jag var ung hörde jag talas om ett äktenskap, som inte var lyckligt, eftersom den blivande hustrun valde bondgården och en mycket äldre man framför den dräng på föräldragården, som hon troligen haft en kärleksrelation till. Jag trodde länge att det handlade om morfar Nanne och hans fru, men han gifte sig med en jämnårig flicka Charlotta Pehrsson, från Slöinge född 1847. Det fick sitt första barn Anders 1875, då Charlotta var 28 år och sitt 6:e barn Maria 1887 då Ch var 40 år. Historierna, har troligen handlat om Pernilla och Anders. Anders har i kyrkböckerna beskrivits som krympling, ej arbetsför och oduglig till krigstjänst.

I Per Nannes pärm fanns ett brev från en kvinna, troligen en väninna till Pernilla. Brevet är skrivet år 1865, d v s det år Nils Peter dog. Väninnan råder Pernilla att sluta grubbla över sonens död och också något om att finna sig i Guds och makens uppfattning, så länge han var i besittning av gården. Kanske handlade det om en önskan från Pernilla att separera från sin make.

Pernillas (eller den som var olyckligt gift) möjlighet att komma ifrån, lär enligt Saras berättelser, ha varit att själv ta en vagn och köra till predikningarna i Slättåkra kyrka istället för till Harplinge kyrka på söndagarna.

Pernilla dog 1892 och överlevde sin make med 20 år. Hon bodde livet ut i deras gård, som tagits över av äldste sonen Nanne, om inte tidigare, dock senast 1871, då Anders Nannesson dog.

Jag minns att mamma Sara i mitten på 1980-talet berättade att Pernilla bodde i ett rum bakom köket, tills hon fick sluta sina dagar. Så skulle Sara själv velat ha det berättade hon.

Det jag tänker på är morfar Nanne och hans mor. Vad kan det ha betytt att vara äldste son i en familj med en spänning mellan föräldrarna och med en far som betecknas som en krympling. Jag vet ingenting om Anders Nannesons egenskaper för övrigt, men det ligger nära till hands att Nanne kan ha blivit sin mors stöd och förtrodda. Det är han som skall ta över gården och det är hos honom, som modern Pernilla bor resten av sitt liv.

Vad betydde broderns död för Nanne och familjen? På Nils Peter hade man kanske fäst stora förhoppningar. Han skulle ju bli präst och bytte till ett mer passande namn än Andersson, som han annars skulle hetat.

När morfar Nanne var 10 år 1854 flyttade man ut från Haverdalsby, p g a att laga skiftet då genomfördes. Den nya gården kom att ligga någon km åt sydost från byn.

Morfar Nanne gjorde vid flytten en ritning över hur de gamla gårdarna i byn låg (se bildbilaga). Gunnar Smedgård har kopierat den kartan till oss i släkten och till Annies gårds vänner. Annies gård, byggd på 1840-talet, blev kvar i sitt ursprungliga läge i byn. När den sista innehavaren av gården Annie Kristiansson dog barnlös 1990 testamenterades den till Lutherhjälpen, men kommunen inköpte gården, som nu har blivit en Haverdals hembygdsgård. Vi har varit med där och firat både midsommar och Valborg tillsammans med övriga Haverdalsbor. Det är en vacker plats, inte minst hagarna bakom gården som betas av får. Den gamla gården som Morfar Nanne föddes i låg mellan Annies gård och kustvägen.

Flygsanden

Gunnar Smedgård berättade 1996 vid en träff, som vi hade med den äldre generationen, att Haverdals by tidigare legat närmare Västerhagen fram till på 1600-talet. Ekskogarna i Halland blev plundrade under alla krig och användes till virke för fartygen. Det blev så småningom ett kalt ljunghedslandskap och fritt fram för flygsanden. Den gamla Haverdalsbyn blev översandad. Man kan se kullar i trakten av Västerhagen, som är gamla sanddynor. Den nya Haverdals by låg bättre till i skydd av Skallen för västanvindarna. Vilshärad och Särddal blev mer drabbade av översandningen.

Gunnar har ett gammalt kungabrev från bönderna i Vilshärad, som antagligen kom i släktens ägo via Mathissläkten från Vilshärad. Där är ett protokoll från tinget 6/11 1615, med begäran till kungen i Danmark att slippa pålagor, som att hålla soldater, med tanke på att gårdarna är fördärvade av flygsand och översvämning. Kung Christian svarar i brev till fogden i Halmstads län 20/4 1643!, dvs 27 år senare, att bönderna i Vilshärad får skatten reducerad med hälften och att de samtidigt åläggas att hjälpas åt att skapa sandfång. Fogden skall snarast till kungen av Danmark, rapportera resultatet av detta.

Gunnar berättade att Halland då var ett mycket fattigt landskap, där sand och sumpmark begränsade odlingarna. Om man fick 2 ggr kornet gick det minus om man fick 3 ggr med litet plus. Detta kan jämföras med nuläget då man får 30 ggr kornet enligt Gunnar. Marginalerna var små. Först på 1800-talet och särskilt efter skiftet blev det en stor förbättring. Man gödslade med tång och grävde märgelgravar, utdikade och planterade skog, som band sanden. Mormor Hanna har berättat att hon i sin barndom mot slutet av 1800-talet var med och planterade tall på Skallen, bl.a. ovanför våra stugor, där de vid det här laget mäktiga tallarna avverkas av stugägarna för att få in sol och utsikt.

Enligt en informationsskrift från Länsstyrelsen i Halland 1973:3 beskrivs bl.a. **flygsandsfältens uppkomst och stävjande i Haverdal**. Förhistorien till sandflykten sträcker sig långt tillbaka i tiden. I slutet av bronsåldern, 1000 år f Kr, var det nuvarande reservatet bevuxen av gles ekdominerad lövblandskog, som utnyttjades till bete. Redan vid tiden 200-300 e Kr har åtminstone på vissa ställen skogarna fått ge vika för öppna betesmarker. Talrika gravar ger intrycket av att befolkningen efter Hallandskusten vid denna tid var ganska stor. Välståndet var starkt knutet till kreatursskötsel. Trädfällning och bränning av ljunghederna och kreaturens tramp blottade sanden. En viss sanddrift fanns redan 500- 1000 e Kr. Först under 1500- talet fick den förödande konsekvenser.

Vid denna tid kom en mindre klimatförändring med ett torrare klimat, vilket innebar sämre avkastning på betesmarkerna och ett minskat kreatursbestånd med mindre gödsel till åkrarna. För att kompensera för detta tog man tång från stränderna vilket förvärrade sandflykten. Den ödelade åkrar och ängar t o m hela gårdar blev översandade.

Den danske kungen anbefalldes uppsättande av sandgården för att hindra sanden.

Trots upprepade propåer från både de danska och svenska kungarna under 1600-talet rådde man inte på problemen. I en karta från 1750 framgår att Lynga och Vilshärads byar är svårt drabbade på områden, där det bara en generation tillbaka gick att odla. Flygsanden hade bl.a. tilltäppt en liten bäck, vilket gjort att en stor andel ängsmark gått förlorad genom översvämning.

1819 uttalades allvarliga bekymmer över flygsanden. Lantmätare Brandbergs kartor visade att flygsandsfälten vid Haverdalsbukten utgör ”fält av svårare beskaffenhet”. All utmark vid Haverdal utgöres av öppna vegetationslösa sandytor. Gränsen mellan utmarker och inägor utgöres av mycket höga sanddrivor av 4 – 50 alnars höjd, som går i nord-sydlig riktning. Vid blåsväder täpper denna sanddriva stundtals till bäcken.

1820 meddelas föreskrifter för flygsandens hämmande och böter för sabotage av detta. Man skulle plantera skog, inhägna sandfälten med gårdsgårdar och köra på lera och tång.

Besiktning 1843 visade att endast en mindre del av fälten i Halland hade bevuxits med skog, men större delen av fälten var besådda med frön av sandväxter eller blivit bevuxna med ljung och kråkris, vilket stillat sanden.

1827 anställdes en dansk skogscandidat som jämte användande av tång, besådde de västliga sidorna av dynerna med sandhavre och sandrörax, vilka han medfört från Danmark. Han behandlade de öppna inlandsdynerna på ett annat sätt än tidigare. När ett risgärde var översandat placerades det nya inte på samma plats utan 6 alnar väster ut. På detta viset erhöles inga jättehöga dyner som tidigare utan relativt plana sådana. Efter ett par år såddes växter mellan gårdsgårdarna.

1847 erbjöds bidrag från det allmänna om markägarna åtog sig underhållet av flygsandsfälten. Vissa övertogs av kronan som Vilshärads och Lynga flygsandfält. Lynga semesterhem var utsprungligen bevakningshem, för en skogvaktare anställd för att sköta kronoflygsandfältet.

Först efter 1870 företog man sådd av bergtall. Åldersbestämning av bergtallsbeståndet inom Haverdalsreservatet visade att detta planterades runt sekelskiftet.

I slutet av 1920-talet insåg en del framsynta personer inom Hallands naturskyddsförening att man borde rädda ett representativt strandområde från den framträngande fritidsbebyggelsen. Föreningen lyckades köpa in området bl.a. av Harplinge skogsallmänning. Därefter inköpte staten området 1937. Det blev naturreservat förvaltad av Domänverket 1942.

Per Nannes släktkarta (se också bildbilagan).

Det finns i Per Nannes papper, som vi fått del av, namnuppgifter på förfäder från 1500-talet. Under 1500- och 1600-talen har vi en släktlinje från Bögesgård på sydsluttningen av Steningeåsen. Gårdsnamnet finns fortfarande kvar. Läget är vackert med utsikt över slätten och åsarna i syd och öst och över havet i väst.

En dotter Bengta Andersdotter född i Bögesgård 1685 gifter sig med Nanne Andersson från Gubbilt. Även namnet Gubbilt finns kvar, det gårdsnamnet finns nära kvarnen i Särдал.

En yngre son till Nanne Andersson från Gubbilt, Lars Nanneson född 1722, gifter sig med Johanna Persdotter, född 1732 i Haverdal. På så sätt hamnade troligen han och namnet Nanne i Haverdal.

Trots fattigdom verkar många av bönderna i slakten ha blivit gamla. Enligt en aktuell avhandling av epidemiolog Amir Baigy på Hallands läns landsting har hälsan, utifrån livslängden, varit god i Halland och är det fortfarande jämfört med landet i övrigt.

Morfar Nannes farfar, Nanne Larsson 1763-1836, son till ovannämnde Lars Nanneson, gifte sig med Ingebor Mattisdotter från Vilshärad. Av deras 5 söner var Anders Nanneson, 1794-1871, Nannes far, äldst. En av sönerna, Mattis Nanneson född 1802 död 1888, som flyttade till en liten gård i Särdal, var far till den tidigare omtalade Nikolaus Salomon Nanzén.

En brottmåls historia.

Här finns en historia som jag hörde som barn, men som jag först nu på 1990-talet via Gunnar Smedgård tagit del av. Ingebors 3 år äldre syster Maria Mathisdotter blev dömd till döden för att strax före jul år 1786 ha tagit livet av sin fästmans fader med arsenik. En 50 årig kvinna Lena Pehrsdotter (Lena på Bjeret i Plönninge torp, Tället kallat) blev först också dömd till döden, trots att hon nekade till medhjälp och menade att bekännelsen tillkommit efter tortyr. Efter hovrättsdomen tog dock Maria på sig hela ansvaret så att Lena släpptes 30/6 1788. Hon dog 1821 vid 82-års ålder, medan Maria 30/7 1788 halshöggs, 21 eller 22 år gammal av skarprättare Hierpe i Kvibille och brändes på bål.

1793, dvs 5 år senare gifte sig Marias yngre syster Ingebor med Nanne Larsson och blev därmed farmor till morfar Nanne och till Nikolaus Salomon Nanzén. Min fundering är hur denna händelse i det lilla samhället och omgivningens reaktioner kan ha påverkat de närstående inte minst då Ingebor.

Vid tingsförhandlingen i Qibille (nuvarande Kvibille) 12/1 1787 var bl.a. Marias fader Mathis Mathisson i Vilshärad och hennes fästman Anders Jönsson i Skee Mölla närvarande, medan Marias moder var "sängliggande i sorg över dotterns missgärning."

Maria beskrivs i rättegångsprotokollet ha ett blödigt och fromt sinnelag, alltid haft gott namn om sig. "Hon jämrar sig obeskrivligt över brottet så att domstolen med yttersta saktmodighet måtte tala med henne".

Lena hennes medåklagade var en 50-års kvinna, en utfattig torpareänka som försörjde sig genom att vandra i bygden för att mottaga och sälja varjehanda.

Hon köpte arseniken till Maria, efter att först fått prästbevis för det av adjunkten Hammar i Harplinge. Hon hade angett att hon behövde utrota råttor. Hon skickade arseniken med sina två pojkar, Magnus 11 år och 10-årige Pehr Andersson, en föräldralös pojke som "njöt allmosor av Harplinge kommun" och som bodde hos Lena.

I protokollen kan man se att här förekom motstridigheter. Adjunkten Hammar som var den som utfärdade prästbeviset till Lena, försvarar henne i sitt vittnesmål. Hon hade visserligen först medgett delaktighet även för Hammar, men sedan velat tala med Hammar i enrum och då bedyrat sin oskuld, menade att hon blivit plågad till att erkänna brottet. Hammar hade talat med Maria som sade att Lena var delaktig, Han hade talat med henne om Guds eviga vrede, "vilket hon åhörde utan minsta tår. Maria hade ett förhärdat hjärta..fräckheten lästes i hennes ansikte..hon blev förhatlig för mig".

Det finns också en notis om att "under hela rättegången förmärktes kontroverser mellan häradsrätten och hovrättsauskultanten Rodin.

Jag vet inte vem som gjort sammadragen av protokollen, troligen är det Gunnar Jag blev starkt berörd, när jag läste dem för c:a tio år sedan, och blir så även idag.

Jag fastnar, som om jag satt och skulle skriva ett utlåtande själv, läser om och vrider på det. Frågorna tränger sig på. Varför begår en ung flicka, som arbetar som piga, men är trolovad med kvarnägaren ett sådant brott att hon riskerar dödsstraff och troligen också evig förtappelse? Fanns det anledning för henne att hata svärfadern? Det finns inga säkra uppgifter om det. Kan hon ha varit så naiv att hon lurats till det av den äldre kvinnan? Vad skulle denna i så fall ha för motiv att riskera något sådant, om hon inte hade ett starkt agg till den gamle f.d. kvarnägaren.

Om vi funderar över anhörigas reaktion, främst då Ingebors, som fått uppleva att system är en giftmörderska och hennes avrättning. Hur kan det ha påverkat hennes fortsatta liv? Kan skam och skuld gå i arv till kommande generationer? Hur dömer omgivningen? Detta är frågor, som jag inte har några svar på. Jag minns inte från min barndom att det verkade vara en laddad fråga, som man talade om, även om det någon gång omnämndes.

Ingebors äldste son Anders, den som skulle ta över släktgården betecknas som handikappad och icke arbetsför. Vad innebar det? Jag tror inte han var mentalt handikappad. Det står en notis i Per Nannes handlingar om att han var litet av ombudsman dvs "hjälpste folk med skrivelser o dyl".

Pernilla Nilsson, som gifte sig med den äldre ungarlen Anders och med gården trots att hon kanske älskar en annan, drabbas av att den 18-årige sonen, som skulle bli präst, råkar ut för en sådan meningslös olycka att halka, bryta ryggen och dö. Han var kanske moderns stolthet, men döden kom emellan, han fick inte bli präst. Det brukar vara så att när något sådant händer börjar människor fundera på skuld och straff.

Enligt Gunnar slog Schartauismen igenom i Halland på mitten av 1800-talet. Den vackert målade brudkista, som finns hemma hos Smedgårds, målades vid denna tid över med svart färg, som sedan har fått tas bort, för att man skulle kunna återskapa den ursprungliga. Allvar och syndamedvetande präglade rörelsen, åtminstone i den tappning som kom till uttryck på västkusten. Det talas i Ingrid Dahmén's etnologiska uppsats om Haverdal (1981) att Schartauismen inte fick något grepp i Haverdal jämfört med orter där det var mera sjöfolk och att högkyrklighet rådde. Nu handlar det mesta av hon skrivit om Stenhuggarna i Haverdal, som inte verkar ha varit särskilt kyrksamma. Jag vet inte hur mycket Nanne påverkades direkt av rörelsen, men han var ändå allvarligt religiöst inriktad och kyrksam.

Nanne flyttade då han efter hustruns död överlätit gården till sin äldste son Anders till Björkebo, ett torp som ligger några hundra meter norr om gården och väster om Haverdals gamla by. I början på 1900-talet då barnbarnen var i Björkebo hos sin morfar på somrarna höll han regelbundet kvällsandakt och han läste flitigt i sin bönbok, kanske Arndts postilla med böner för varje dag eller vecka. Vi skall ha denna postilla någonstans, kanske i Haverdal. Jag läste i den en gång och fick en känsla av att den handlade mycket om synd och skuld, jag arma syndiga människa, nåd, bot och bättring.

Mormor Hanna var inte mycket för att berätta från sin barndom, även om vi barnbarn försökte fråga ut henne. Hennes far angavs vara god, någon närmare mer nyanserad beskrivning fick jag inte av mormor. Inte heller fick jag något grepp om hennes mor Charlotta 1847-1907. Henne talades det knappast om vad jag minns. Just tystnaden och substanslösheten i beskrivningen gjorde mig misstänksamhet, något borde man kunna berätta om sin mor. Mormor Hanna, var under sina äldre dar, anspråkslöst tillbakadragen, en tjänande ande i Haverdal. Hon ställde inte krav öppet för egen del. I sina yngre dagar beskrevs hon ha varit käck och humoristisk. Ja, det var hon faktiskt som äldre också. Hon hade humor och fransett en viss ängslan och tillbakadragenhet verkade hon vara ganska tillfreds, vänlig, omtänksam och på gott humör. Hon var inte den som klagade åtminstone inte för egen del.

En gång berättade dock mormor Hanna för sitt barnbarn, min kusin Cecilia, att hon hade blivit besviken en jul som barn. Hon hade sett att det fanns en docka i garderoben, som hon hoppades att hon skulle få. Det visade sig dock vara ett gudbarns julklapp. Hanna fick en katekes. Hanna blev arg, grät och smällde i dörren. Som bot för detta beteende fick hon gå över med dockan till gudbarnet. Detta handlade kanske om anspråkslöshetsideologin, att inte kräva för egen del, att inte frossa. Detta var troligen en ideologi som fanns i hemmet. Hanna bestämde sig, kanske som en reaktion på detta, enligt Cecilia, för att hennes barn skulle få så mycket pepparkakor de ville ha. Hon genomförde detta också. Det är något som kamrater till flickorna Bengtsson minns och berättat i vuxen ålder att hemma hos Hanna fanns det alltid pepparkakor.

Bönderna fick det bättre efter skiftet och Nanne var säkert att betrakta som en välbärgad bonde, som kunde haft råd med en viss lyx.

Gården hade vid laga skiftet i mitten på 1800-talet fått yttre delen av Skallen mot havet som utmarker, t.ex. för bete. Där kom senare från 1870-talet att brytas sten. Nanne arrenderade så småningom ut marken till stenhuggeribolag. Det innebar också att det kom nytt folk till Haverdal bland annat från Småland för att arbeta i stenbrotten.

Åtskilliga stenhuggare blev bofasta och morfar Nanne lät dem enligt mamma Sara få eller kanske för en billig penning köpa mark för att bygga sina stugor. I det sammanhanget skulle han enligt Sara ha varit generös. Jag tror att det i ideologin ingick att inte vara girig, att inte lura folk. Jag tror att bedrivande av affärsverksamhet för vinnings skull var något mycket negativt.

Jag tror att det var så även för Hanna. Jag kom ihåg vid ett tillfälle när jag var pojke att det kom någon och ville köpa mark till en sommarstuga på den mark, den allra bästa tänkbara, som mormor Hanna fått i arv efter sin far. Hon fick ett bud, men var generad och ville pruta ned. De här tomtorna som så välvilligt slumpades bort är nu värda förmögenheter på Hallands guld kust i Haverdal.

Stenhuggarna var ofta fria företagare. Var de duktiga, så kunde de tjäna ganska bra på huggandet, men vid sidan av det var de överlevnadskonstnärer, odlade de sina potatisland, hade sin hushållsgris och höns och husbehovsfiskade. Det fanns också en social sammanhållning i dessa nya bosättningar, som växte upp mot slutet av 1800-talet enligt Margit Dahmén. I hennes uppsats beskrivs stenhuggarnas och övriga Haverdalsbors liv under perioden från 1870 och hundra år framåt.

Vi bor f.ö. sedan 1990 i ett gammalt stenhuggarboställe i Stenhuggeriet i Halmstad. Vi hade häromsistens en gammal farbror, John Vikström, på kaffe. Han hade växt upp i vårt hus och han berättade hur det gick till här i Stenhuggeriet. Det var en mycket stor arbetsstyrka som arbetade där. Familjer men även ungarlar oftast från Småland, flyttade hit och skulle inhysas i husen. Familjerna byggde ofta hus själva, medan ungarlarna bodde inackorderade ofta mycket trångt. På somrarna kunde familjerna också hyra ut till sommargäster. Detta handlar dock mest om 1930-talet och då, i lågkonjunkturen, var det nästan slut med stenhuggandet, som hade sin stora tid före första världskriget.

Via mamma Sara och hennes kusiner Gunnar och Ninni har jag fått en del glimtar av morfar Nanne under den tid då de besökte honom i Björkebo på ferierna. När Sara föddes var morfar Nanne ungefär 60 år, när Ninni föddes 65 år och när Gunnar kom till världen 70 år.

Sara hade klart en särställning bland barnbarnen. Hon var äldst och den som hade bäst kontakt med sin morfar. Ninni tyckte hon hade respekt för och nästan var litet rädd för sin morfar. Gunnar menar att Nanne gick för sig själv och var ganska tyst. Den enda gång Gunnar minns att han blev omkramad av sin morfar var då han, någon gång under sina första år, förvillat sig i skogen utanför Björkebo. Man sökte efter honom och när morfadern hittade honom hade han tagit upp och kramat Gunnar. Gunnar berättade att en av de få gånger han sett morfadern le var när Sara hade lagat köttbullar och velat höra sin morfars omdöme. "Det lar sig smaga" hade han då sagt med ett leende. Annars verkar han mest ha gått omkring i sina tankar och inte varit särskilt öppen och pratsam. Han höll dock kvällsandakt regelbundet och då skulle alla vara med.

Vi får bilden av en rätt sluten man åtminstone upp i åren. Han hade en ung hushållerska, när dottrarna Nanny och Maria, som först hushållat för honom gift sig och flyttat hemifrån. Enligt Gunnar kunde det gå någon vecka utan att han pratade med sin hushållerska. Jag har sett brev från morfar Nanne till Hanna och hennes familj i Laholm, där han talar om att barnen nog vill komma till Björkebo, men han uttrycker inte att han själv har något behov av det annat än i så fall indirekt.

Vad jag förstår så var mormor Hanna och familjen regelbundet och under längre tider i Björkebo på somrarna och även på julen. Barnen sov uppe på loftet. Pappa August tog med dem ned till stranden och badade. Om det blev långtråkigt gick man till morbror Anders och lånade romaner, vilket man hemlighöll för morfar Nanne eftersom man visste att han tyckte det var onödigt att läsa romaner. Jag antar att han menade att det fanns uppbyggligare religiös litteratur i så fall. Enligt farmor Sara hade morfar Nanne och min morfar August en god relation. Ändå var de mycket olika till temperament och världsåskådning. Morfar Nanne var stillsam, inåtvänd och konservativ till sin grundinställning, dessutom djupt involverad i religiösa frågor, medan morfar August var temperamentsfull, lätt blossade upp, liberal och kritisk till religiös- eller annan överhet som begränsade människors fritänkande. Han var uppvuxen i den traditionen hemma i Tvååker, att alltid diskutera fritt med sina bröder. Sara har beskrivit detta utförligt i sin släktkrönika från Tvååkerssläkten.

Det är intressant att Sara, som temperamentsmässigt och idémässigt stod sin far nära, ändå blev den som fick bäst kontakt med morfar Nanne och som han öppnade sig för. Han berättade bl.a. om sina drömmar för henne.

Det är synd att jag aldrig fick höra om dessa, det skulle kunnat ge något om hans personlighet och inre liv, som i mycket är fördold för mig. Kanske var han t o m en fantasimänniska, även om vi inte har några yttre tecken som tytt på det.

Sara var själv hela livet något av en religiös sökare, men också tvivlare. Hon hade en strävan eller en idealbild av att vara god och osjälvisk och var inte fri från skuldkänslor och självkritik mitt i sin självsäkerhet och vitalitet. Hon var medveten om en viss instabilitet i åsikter och att känslorna kunde rusa iväg med henne. Hon vände sig i bön till en Gud Fader och jag tror att morfar Nanne för henne representerade något tryggt och fast, något nära Gud Fader. Hon hade ju god kontakt med sin morfar och med den säkerhet i relation till vuxna som hon verkar ha haft, lät hon sig säkert inte hämmas av miljön. Hon läste romaner i smyg även om hon förstod att morfar Nanne tyckte det var onödigt. Framför allt upplevde hon nog honom som en god och stabil människa som inte förlorade humöret, som pappa August hade lätt att göra och det kanske var skönt.

Morfar Nanne blev nästan 90 år gammal innan han dog. Ninni berättar att han var ganska spänstig. När han var mellan 80 och 90 år vandrade han ned till Ludvigs sommarstuga vid Lilla strand. Han bodde vid den tiden hemma hos Nanny och Oskar i Harplinge. Strax före jul det året han skulle fylla 90, gick han och halkade och bröt benet. Han togs då in på sjukhus och dog där på nyårsdagen. Det var nog ett inte ovanligt slut för en åldring på den tiden eller i nutiden heller för den delen.

Nannes barn.

1/ Äldste sonen Anders Nanneson 1875-1952 tog över gården när fadern blev änkeman 1907. Anders hade en hushållerska, men gifte sig aldrig och fick inte barn, som kunde ta över gården. Han hade nog ett helt annat kynne än fadern. Han drog sig inte för att ta ett glas. Jag kommer ihåg från min barndom då han kom cyklande för att hälsa på mormor. Han kunde enligt min bror Lars vara litet påverkad, vilket besvärade mormor. Han pratade och skämtade med morfar August. Den lilla stuga som vi hade var en gåva från Anders till Hanna. Han hade byggt två enkla stugor för uthyrning till sommargäster.

Vi prövade båda dessa stugor men fick den som låg österut någon gång i mitten på 1940-talet. Denna stuga, som kusinen Ylva och Cecilia nu äger, är nästan i ursprungligt skick, medan den andra rustades upp och byggdes till av grevinnan Kalling, som bodde där som bofast i många år.

En gång har min fru Birgitta och jag varit inne i gården som Anders Nanneson och hans familj flyttade till efter laga skiftet 1854. En son i den familj, som köpte och brukade gården efter Anders, hade via Hans Alm hört talas om att vi hade gåramålningen (se bildbilaga). Jag fotograferade av målningen och gav dem en förstoring. Sedan kontaktade de mig igen och önskade få förstoringar även till sina barn eftersom de skulle sälja gården till en malmödirektör som skulle ha hästar där.

För oss var det roligt att se gården och höra om dess historia. Familjen berättade att Ninni också hade varit spekulant på gården, då hon planerade flytta ned och bli lantbrukare. Ninni säger sig själv inte minnas detta, men kan tänka sig att hennes pappa fört det på tal med Anders.

Anders hade i början ofta kommit och hälsat på de nya ägarna, åtminstone tills man måste hugga ned vårdträdet, som stod i vägen för transporter (jämför gåramålningen med en aktuellbild av gården). Det hade han nog inte tyckt om och sedan såg man honom inte ofta.

2/ Anna Nanneson 1876-1892 var barn nummer två. Hon hade någon sjukdom, bröstlidande eller hjärtfel och dog endast 16 år gammal. Jag vet att moster Maj under somrarna alltid hade som vana att besöka och lägga blommor på hennes grav. Den låg nära Anders Nannesons, dvs Nannes pappas grav. Även Anders Nanneson den yngre blev begravd i samma grav som sin namne..

3/ Nanny 1878-1956 bodde länge kvar hemma och hushållade åt fadern enligt Gunnar. Hon gifte sig med en lantbrukare Oskar Larsson 1870-1953 från Pålsgård och de fick ett barn Per-Nanne ,1909-1991.

4/ Ludvig Nanneson 1881-1963 var 4:e barnet. Han var studiemotiverad och kom tillsammans med åtskilliga andra pojkar från trakten ned till Alnarp för studier till agronom. Det sägs att det var godsherrn på Plönninge som stimulerade pojkarna i trakten till studier.

Det pågick experiment i Harplinge med lantbrukskorporation. Ludvig knöt an till detta och blev så småningom lantbrukssällskapets direktör. Han var enligt Eric Rasmusson (Hallandica 1999) drivande kraft för att få igång en rikstäckande mejerisammanslutning, byggd på regionala mejeriförbund. Ludvig blev så småningom professor i lantbruksekonomi och en föregångare på området. Efter pensioneringen bosatte sig Ludvig och hans hustru Ester (f Biel 1889-1980) på Ninnis gård i Fammarp.

Eric Rasmusson har i sin bok beskrivit hur det laga skiftet var själva utgångspunkten för det halländska undret under andra hälften av 1800-talet. Från att ha varit ett mycket fattigt underskottslän skedde det en snabb utveckling mot välstånd. Bidragande orsak var Krimkriget, då England inte längre kunde importera havre från Ryssland. Det halländska jordbruket, som snabbt förbättrades och rationaliserades genom gödsling, utdikning av våtmarker, förhindrande av sandflykt och uppodlingen gjorde att det nu fanns tillräckligt för att kunna börja exportera överskottet. Nästa våg var export av mjölkprodukter till England.

Ludvig och Ester fick 5 barn Signhild (Ninni) född 1910, Gunilla född 1913, Eva född 1917, Margareta född 1923 och Agneta (Pye) född 1928. Gunilla dog för några år sedan, övriga lever.

Ninni berättar att hennes far inte visade något intresse för religion som vuxen.

På 1920-talet byggde Ludvig och Ester en sommarstuga i Haverdal vid "Lilla strand" och nära "Jättastugan".

5/ Mormor **Hanna** 1883- 1973 var det 5:e av Nannes barn.

Hanna utbildade sig till småskollärare och fick tjänst i Laholmstrakten, där hon träffade morfar August. August var änkeman med en son Folke. Hanna och August fick 5 barn, Sara, född 1905, Margit född 1907, Inga född 1909 och Gertrud född 1912. Det sista barnet Gunnel dog strax efter förlossningen och fick enligt Cecilia nöddöpas.

För Sara var det dödsfallet en mycket jobbig händelse som hon återkom till.

Det nyfödda barnet hade gnällt hela natten och hållit familjen vaken. Dessutom hade det blåst och något på brunnen, kanske skopan hade slagit emot regelbundet och låtit som en klocka. Sara hade upplevt stämningen som kuslig.

På morgonen hade August gått till Laholm för att föröka skaffa någon medicin.

August skall ha haft mycket svårt att hantera situationen eftersom den påminde honom om när hans första fru och tvillingarna dog.

Hanna var sängliggande, sjuk och mycket trött. Det blev Sara som tog på sig eller ombads se till barnet. Barnet hade slutat gnälla och Sara upptäckte att det hade dött. Hon gick med barnet till Hanna, som bara vände sig bort.

Efteråt hade barnet begravts utan åthävor, man talade aldrig om vad som hänt. Det var inte ovanligt att spädbarnen dog, kanske ville man inte röra upp känslorna. För Sara, som då kan ha varit 9-10 år gammal, var detta en traumatisk upplevelse, som hon aldrig blev fri från. Tänkte hon att det kunde ha varit hennes fel att barnet dog? Skulle hon kunnat göra något?

Jag kommer att mer utförligt beskriva Sara och hennes ursprungsfamilj i ett annat avsnitt.

6/ Nannes och Charlottas sjätte barn var Maria 1887-1979, gift med agronomen David Nilsson 1886-1969 från Smeagården i Harplinge. Gunnar deras enda barn föddes 1914 och dog i april i år 2002. Gunnar tog familjenamnet Smedgård.

Enligt Gunnar var Nanny och Maria mer präglade av den allvarstygda och hämmande atmosfären i hemmet än Hanna, som kom hemifrån tidigare. De andra två systerarna bodde längre hemma och hushållade för sin far efter Charlottas död 1907. För både Gunnar och Per-Nanne, som var endabarn, var det roligt att träffa kusinerna. När man var nere i Laholm lekte Gunnar mest med Gertrud som var närmast i ålder. En gång höll de på att bränna ned skogen där, när de eldade.

I Haverdal byggde David och Maria 1934 en stuga precis intill "Jättastugan" nere vid havet. Vi samlades alltid en bemärkelsedag på sommaren i stugan. Jag minns den goda doften, när kaffet tillagades på fotogenköket och hur spännande det var att utforska tomten, både klipporna och djungeln bakom huset, när jag var barn.

Antalet barnbarns barn till Nanne och Charlotta växte snabbt. Ganska många kom till sommarträffarna och David fotograferade tillställningarna. Vi har ett kort där 17 av barnbarnsbarnen finns med. Det var 1956, en av de somrar 1955-57, då jag gjorde min värnpliktstjänstgöring på T1 i Linköping, så jag var inte med på bilden.